

JAN WAWRZYŃCZYK

Uniwersytet Warszawski
Instytut Lingwistyki Stosowanej

Techniczno-leksykograficzna notatka o kompozycjach typu *owocowo-warzywny*

Słowa kluczowe: krytyka leksykograficzna; słowniki ogólne języka polskiego; kompozycje przymiotnikowe *owocowo-warzywny*; *naukowo-badawczy* itp. jako wyrazy hasłowe i/lub podhasła

Key words: lexicographic critic; Polish monolingual dictionaries; compound adjectives; dictionary entries for the *owocowo-warzywny* type

W cieszącej się dużym uznaniem¹ monografii Teresy Smółkowej o neologizmach we współczesnej leksyce polskiej (Smółkowa 2001) znajduje się specjalny rozdział poświęcony przymiotnikom. Uzupełnia go cenny, choć kontrowersyjny co do doboru haseł, aneks: indeks przymiotników wynotowanych z prasy okresu 1985–1992, liczący ponad 5500 pozycji (Smółkowa 2001: 133–185).

Jedną z pozycji tego indeksu to przykładowe złożenie *owocowo-warzywny*, umieszczone w tytule niniejszej notatki. Wyznacznikiem typowości owych złożzeń uczynię tu pisownię, występowanie łącznika. Stron indeksu, na których by twory z dywizem nie występowały, jest niewiele, zaledwie

¹ Co się wyraża znaczną liczbą cytowań w literaturze naukowej i popularnonaukowej (zasadniczo, w danym wypadku, całkowicie bezkrytycznych).

trzy czy cztery. Pisownia haseł indeksu jest oryginalna, zgodna z pisownią wykorzystanych źródeł prasowych. Większość przymiotników z łącznikiem zaprezentowanych w nim to wyrażenia jednodywizowe, niemniej z rzadka występują też „dwudywizowce” (jak *cinckiarsko-peweksowo-delegacyjny*, *handlowo-usługowo-rzemieślniczy*), a nawet kompozycja trzydywizowa (*małomiasteczkowo-rabinacko-szabasowo-mesjański*). Trzydywizowość nie jest graniczna, we współczesnych tekstach polskich, które mogłyby stanowić podstawę ekscerpcyjną wytworów typu *owocowo-warzywny*, trafiają się sekwencje dłuższe, cztero-, pięcio-, sześćo- czy jedenastodywizowe.

Słowniki ogólne języka polskiego, od słownika Lindego do słownika Dubisza, nie podejmują kwestii przymiotników tak złożonych, jak np. *włosko-francusko-angielsko-niemiecko-rosyjsko-czesko-polski* (przykład realny, podtytuł pewnego wielojęzycznego słownika terminów muzycznych), przynajmniej od strony teoretycznej, tzn. w przedmowach towarzyszących tym słownikom brak o owych adiektywach – artykułacyjnie, pamięciowo i estetycznie tym kłopotliwszych, im więcej członów zawierają – jakichkolwiek informacji. Nie oznacza to jednak, że autorzy z góry uznali wszystkie niedynywizowce za swobodne konstrukcje wyrazowe, nie mające prawa do figurowania w siatce haseł na równi z wyrażeniami *dom*, *domek*, *pięć*, *piąteczka*, ale i *pięciopokojowy*, *pięćdziesięcioletni*, *pięćdziesięciokilkoletni*². W praktyce w słownikach hasła typu *warzywno-owocowy* występują, choć z jednym istotnym ograniczeniem: jeśli już występują, to w zasadzie tylko jednodynizowce³ i, zupełnie zupełnie sporadycznie, dwudywizowce⁴.

Brak refleksji teoretycznej nad statusem hasłownikowym jedno-, dwu- i więcejdynizowców jest oczywisty.

W tymże SWil. nie ma np. haseł **cytrynowo-żółty**, **czarno-zielony**, **słodkawo-kwaskowaty**, **słowiańsko-pogański**, ale same przymiotniki zostały w nim zarejestrowane, tyle że wewnątrz artykułów hasłowych, w cy-

² Okazy w rodzaju tych trzech ostatnich dość regularnie rejestruje SJPDo.

³ Jest wszakże ciekawy wyjątek, potwierdzający regułę wykluczania z hasłowników dwu- i więcejdynizowców, mianowicie osobliwe hasło **jedno-dwój-trój-czwórprzedimkowy**, obecne w SWil. Mamy tu do czynienia z chwytem technicznym, kompresją zapisu wyrażenia pełnego czteroczłonowego: **jednoprzędimkowy**, **dwójprzędimkowy**, **trójprzędimkowy**, **czwóprzędimkowy** (notabene, żaden z tych przymiotników z osobna nie występuje w siatce haseł SWil.). Chwyt ten okazał się incydentalny, nie znalazł – i słusznie – uznania wśród leksykografów.

⁴ Dotyczy to przymiotników terminologicznych w SWarsz., o czym niżej.

tatach i objaśnieniach (por., odpowiednio, artykuły: **czarnuszka**, **krażnica**, **kokos**, **czart**). Takie podejście, tj. „przemilczenie” w siatce haseł tworów *cytrynowo-żółty*, *słowiąsko-pogański* itp., jest właściwe.

Inaczej postąpili autorzy Słownika warszawskiego. W dziele tym jest dużo złożonych przymiotników niehasłowych: *naukowo-filozoficzny*, *naukowo-weterynaryjny*, *naukowo-wychowawczy* (s.v. **naukowy**), *przemysłowo-gospodarczy* (s.v. **przemysłowy**), *przemysłowo-rolny* (tamże), *zoologiczno-anatomiczny* (s.v. **zoologiczny**), *psychiczno-zmysłowy* (s.v. **psychiczny**)⁵, ale jednocześnie zdarzają się jednak i hasła dwuwizowe, tylko jedno- i dwudwuizowe. Oto ich „rodzinki” (znamiennie, leksyka terminologiczna): **hio-językowy**, **hio-tarczowy**; **mostko-gnykowy**, **mostko-grdykowy**, **mostko-łokciowy**, **mostko-obojęzyko-sutkowy**, **mostko-obojęzykowo-wymionowaty** czy **piersio-kluczo-cyckowy** itp.

W siatce haseł SJP Dor. kompozycji typu *owocowo-warzywny* brak. Niehasłowo zaświadczone są odpowiednimi cytatami pewna liczba złożzeń, jak *fizyczno-geograficzny* (nie w artykule **fizyczny**, lecz w **środkowy**), *marksistowsko-leninowski* (nie w **marksistowski**, lecz w **robotniczy**), **robotniczo-chłopski** (s.v. **robotniczy**), *spiskowo-rewolucyjny* (s.v. **węglarstwo**). Trudno tu mówić o doborze takich przymiotników, są to rejestracje przypadkowe, uwarunkowane całkowicie materiałem leksykalnym cytatów. Dopóki nie powstanie kompletny indeks wyrazów niehasłowych SJP Dor.⁶, dopóty bardzo trudno jest odpowiadać na pytanie, czy słownik ten zarejestrował kompozycje *górnico-hutniczy*, *turystyczno-krajoznawczy*, *warzywno-owocowy*, *węgiersko-polski* i inne, ponieważ brak ich w tych artykułach przymiotnikowych, z którymi korelują pierwsze człony kompozycji ze specjalną fleksją *-o*.

Przymiotniki, współtworząc zdania, odmieniają się nie tylko przez rodzaj, liczby i przypadki. Regularnie łączą się z innymi przymiotnikami, dosłownie przyklejają się do ich nagłosu, przybierają postać na *-o*, nie tworząc nowego wyrazu. Wyrażenie *warzywno-owocowy* to nie jest nowy wyraz, de-rywat od podstawy *owocowy*, lecz kompozycja wyrazów, dwuwyzrazowa syn-

⁵ Uwaga: przymiotnik *psychiczno-zmysłowy* odnotowany został w indeksie Smółkowej (2001); wcześniej, w artykule **polityczny** SWarsz., występują niehasłowo przymiotniki *polityczno-administracyjny*, *polityczno-militarny*, *polityczno-społeczny*, *polityczno-wojskowy*, również (niesłusznie) obecne na liście Smółkowej.

⁶ Por. Wawrzyńczyk 2010.

tagma *warzywny + owocowy*. Podobnie np. znana Norwidowska kompozycja *mahometańsko-angielsko-protestancko-emigrancko-konstantynopoliński* to nie nowy wyraz, to nie żaden nowy obiekt leksykograficzny (który by trzeba było zarejestrować i opisać w słowniku narodowym języka polskiego), lecz sekwencja pięciu wyrazów, graficzny czterodywizowiec, skrót rozwlekłego zapisu: *mahometański + angielski + protestancki + emigrancki + konstantynopoliński*.

USJP wyodrębnia jako samodzielne artykuły pozycje **ekonomiczno-finansowy**, **owocowo-warzywny**, **przemysłowo-rolniczy**, **sanitarno-epidemiologiczny**, **społeczno-gospodarczy**, **warzywno-owocowy** i kilkanaście innych, które definiuje za pomocą klasycznej koniunkcji znaczeń odrębnych wyrazów składających się na daną kompozycję-konstrukcję, np. **ładowo-wodny** to ‘dotyczący ładu i wody’, **owocowo-warzywny** to ‘dotyczący owoców i warzyw, owocowy i warzywny’.

Fakt zaistnienia w tym czy innym słowniku artykułów z nagłówkami typu **owocowo-warzywny**⁷ byłby naganny wówczas, gdyby dany słownik został zaprojektowany przez autora czy autorów świadomie jako słownik językowy. Jednostki typu **owocowo-warzywny** nie są obiektami leksykograficznymi, one rozmywają słownik pod względem typologicznym, wnosząc doń informację encyklopedyczną. Jeśli leksykograf wpuszcza do hasłownika byty w rodzaju **ładowo-wodny**, to od razu skazuje się na niekonsekwencję i pretensje użytkownika, że w jego dziele brakuje dziesiątek i setek innych analogicznych kompozycji, jak **górnictwo-hutniczy**, **historyczno-literacki** itp. Wprawdzie co do interpretacji semantycznej nie sprawiają one żadnego kłopotu, ale nie da się wykluczyć, że użytkownik słownika z założenia językowego potrzebuje hybrydy: słownika semantyczno-ortograficzno-frazeologiczno-realioznawczego.

Typologiczną czystość słownika semantycznojęzykowego można utrzymać – jeśli traktować segmenty *administracyjno-*, *górnictwo-*, *informacyjno-*,

⁷ Ale nie typu *marksistowsko-leninowski*, *przygodowo-awanturniczny*, którym w tej notce się nie zajmuję, ponieważ nie ma w tych kompozycjach prostej koniunkcji *marksistowski + leninowski* (podstawę derywacyjną pierwszego przymiotnika stanowi związek wyrazowy *marksizm-leninizm*) czy *przygodowy + awanturniczny* (w tym drugim adiektywie koniunkcja jest uwikłana znaczeniowo w sposób indywidualny, zupełnie obcy kompozycjom w rodzaju *owocowo-warzywny*; por. definicję w USJP: ‘pełen niezwykłych, ryzykownych przygód, o powikłanej intrydze’).

kanadyjsko-, *jesiennie-* itp. jako komponenty formy fleksyjne; wystarczy wrócić do chwytu stosowanego (niestety niekonsekwentnie, od przypadku do przypadku) w SWarsz.

Zatem nie mnożąc haseł w siatce, dawać należy, właśnie w ślad za SWarsz., np. w artykule przymiotnikowym **naukowy** przykłady kompozycji z formą (funktolem nazwotwórczym) *naukowo-*: *naukowo-filozoficzny*, *naukowo-weterynaryjny*, *naukowo-wychowawczy*; w artykule **przemysłowy** odnotować wśród przykładów użycia przymiotnika hasłowego m.in. formacje: *przemysłowo-gospodarczy*, *przemysłowo-rolny*; w **psychiczny** umieścić ilustracyjnie *psychiczno-zmysłowy*, w **zoologiczny** *zoologiczno-anatomiczny* itd. itp.

Nie można niby-wyrazom, kompozycjom przymiotnikowym typu **owocowo-warzywny**, nadawać statusu podhaseł w artykułach przymiotnikowych. Podhasłowe części artykułów hasłowych w słowniku konsekwentnie językowym nie są ani domeną tekstotwórstwa, ani domeną słowotwórstwa. SJPSzymcz. ma pod **chemiczny** podhasło **chemiczno-fizyczny**, pod **historyczny** – podhasło **historyczno-literacki**, pod **matematyczny** – podhasła **matematyczno-fizyczny** i **matematyczno-przyrodniczy** itd. Pod setkami innych przymiotników takich „podhasła” na szczęście brak.

*

Interesujący, użyteczny poznawczo dla nielingwistów: historyków, kulturologów, socjologów, politologów i in. badaczy., zbiór kompozycji typu *informacyjno-doradczy*, *informacyjno-edukacyjny*, *informacyjno-poznawczy*, *informacyjno-reklamowy*, *informacyjno-wywiadowczy*, *owocowo-warzywny*⁸ z niezwykle cenną, unikatową fotodokumentacją cytatową zawierają tomy zainicjowanej przeze mnie serii DLJP. Szczególnie dużo (foto)danych przyniosły woluminy 1–3, opracowane po mistrzowsku przez P. Wierzchoń (por. Wierzchoń 2010–2012). Niewątpliwie małą rewolucją informacyjną, wprowadzenie do naukowego obiegu zupełnie nowej informacji leksykograficznej, będzie ukazanie się tomów 11–40 (tak!) do – jak zapowiada ich autor P. Wierzchoń – końca roku 2014. To, co podałem sam (pilotażowo) w SBJP, w odniesieniu do kompozycji typu *owocowo-warzywny* jest zaledwie skromniutką zapowiedzią tej bez przesady gigantycznej masy danych, jaką środo-

⁸ Przykładowa podseria zaczerpnięta z inspirującego indeksu Smółkowej (2001).

wisko polonistów leksykografów otrzyma w tomach 11–40 (ale i następnych) serii DLJP.

Wykaz skrótów

- DLJP – *Depozytorium leksykalne języka polskiego*.
- SBJP – Wawrzyńczyk J., 2000–2012, *Słownik bibliograficzny języka polskiego. Wersja przedelektroniczna*, t. 1–10, Warszawa: BEL Studio.
- SJPDor. – Doroszewski W. (red.), 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SJPSzymcz. – Szymczak M. (red.), 1984, *Słownik języka polskiego*, t. 1–3, wyd. 4, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SWarsz. – Karłowicz J., Kryński A. A., Niedźwiedzki W. (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa: Nakładem Prenumeratorów, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.
- SWil. – Zdanowicz A. i in., 1861, *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno: Wydawnictwo Maurycego Orgelbranda.
- USJP – Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Bibliografia

- SMÓLKOWA T., 2001, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków: Wydawnictwo IJP PAN.
- WAWRZYŃCZYK J., 2009, *Autosuplement do Słownika warszawskiego*, Poznań: Sorus.
- WAWRZYŃCZYK J., 2010, *Inny „Doroszewski”*, Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM.
- WAWRZYŃCZYK J., 2011, *Depozytorium leksykalne języka polskiego. Nowe fotomateriały z lat 1901–2010*, t. 8, Warszawa: BEL Studio.
- WAWRZYŃCZYK J., 2012, *Depozytorium leksykalne języka polskiego. Nowe fotomateriały z lat 1901–2010*, t. 10, Warszawa: BEL Studio.
- WAWRZYŃCZYK J., 2013, *Instytutowi Języka Polskiego PAN o «Popularnym poradniku BHP» z 1964 r. (Fotopamflet źródłoznawczy)*, [praca w przygotowaniu do druku].
- WIERZCHOŃ P., 2008, *Fotodokumentacja, chronologizacja, emendacja. Teoria i praktyka weryfikacji materiału leksykalnego w badaniach lingwistycznych*, Poznań: Instytut Językoznawstwa UAM.
- WIERZCHOŃ P., 2010–2012, *Depozytorium leksykalne języka polskiego. Nowe fotomateriały z lat 1901–2010*, t. 1–3, Warszawa: BEL Studio.

WITAS P. K., 2012, *Na przykład «prorosyjski»... Kartka z dziejów polskiej leksykografii teoretycznej i praktycznej*, Warszawa: BEL Studio.

**A technico-lexicographic note on Polish composite
words of *owocowo-warzywny* type**

(s u m m a r y)

The note discusses words such as *owocowo-warzywny* ('fruit and vegetable'), *warzywno-owocowy* ('vegetable and fruit'), *naukowo-badawczy* ('science-research') etc. which are very frequent in source texts on which lexicographers base their general dictionaries of Polish. The author examines the theoretical status of these expressions in selected Polish language dictionaries (with special reference to *Słownik wileński* and *Słownik warszawski*).

